

بسم الله الرحمن الرحيم

مبانی قرآنی دعای والدین در حق فرزندان در صحیفه سجادیه

فاطمه پژهان^۱

چکیده

دعا به لحاظ مفهومی یعنی ایجاد قرب کردن و نزدیک شدن به کانون هستی یا همان پروردگار عالم. دعا کردن در شرایط خاص یا توسط افراد خاص گاه به استجابت نزدیکتر است. پر واضح است که در دستگاه الهی جایگاه والدین در بالاترین و ارزشمندترین جایگاه قرار دارد و خداوند به مقام و منزلت پدر و مادر اهمیتی ویژه داده است به همین خاطر است که خداوند درخواست آنها را پذیرفته است و دعای ایشان را در حق فرزندان شان در اولویت قرار می‌دهد و اگر فرزندی بخواهد راه میانبری برای رسیدن به خواسته‌های معقول خود بیابد و به جایی برسد و در زندگی حالت سردرگمی و بلا تکلیفی نداشته باشد باید دعای والدین خود را به دست بیاورد و این مسئله آن قدر مهم است که در کتب دینی به طور مفصل آمده است و یکی از این کتب، صحیفه سجادیه است که امام سجاد (علیه السلام) در بیست و پنجمین دعا از این کتاب به دعا‌های والدین در حق فرزندان اشاره کرده است بر این اساس ضرورت انجام این تحقیق با هدف بررسی و معرفی مبانی قرآنی دعای والدین در حق فرزندان در صحیفه سجادیه حاصل شد و تحقیق به شیوه‌ی کتابخانه‌ای جمع آوری مطالب کرده و به روش توصیفی نگاشته شده است و مهمترین یافته‌های آن عبارتند از: ۱- درخواست فرزند شایسته و صالح ۲- دعا برای طول عمر با عزت ۳- رزق و روزی فرزندان ۴- دعا برای خیر خواه شدن فرزندان و حب اهل بیت (علیهم السلام) و بغض دشمنان که همه موارد بر مبنای قرآنی می‌باشند.

کلید واژه‌ها: دعا، صحیفه سجادیه، فرزند/ف مبنا، والدین.

^۱ طلبه سطح دو حوزه عمیه ریحانه النبی.

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و خانواده اولین نهاد اجتماعی است که انسان در آن پا به عرصه وجود می‌گذارد و شخصیت او در آنجا شکل می‌گیرد برای تحقق بخشیدن به فرایند رشد و تکامل خویش به ارتباط با دیگران نیازمند است. خانواده که یک واحد اجتماعی به شمار می‌رود و هدف آن در نگاه قرآن تأمین سلامت روانی انسان‌ها است. هر انسانی با تولد در خانواده در اولین مراحل رشد خود بیش از هر موجود دیگر نیازمند پدر و مادر و حمایت آن دو می‌باشد که ارکان اصلی خانواده همین والدین هستند که مهمترین نقش را در تربیت و شخصیت فرزندان دارند.

یکی از منظومات در خانواده که می‌تواند در شکل‌گیری و شخصیت فرزندان تأثیر گذار باشد در کنار رعایت اصول اصلی علمی و رفتاری دعای والدین است. دعا طلب و درخواست بندگان از خدا و راهی در رسیدن به خواسته‌هایی است که از توان خارج باشد. دعا طلب نیاز استغاثه و دست احتیاج به سوی حضرت حق دراز کردن است. دعا تنها تکرار زبانی الفاظ نیست، بلکه ابراز برترین نیازها و خواسته‌ها از عمق وجود و از صمیم دل در پیشگاه پروردگاری است که قادر مطلق است و سر رشته همه امور به دست توانای اوست. دعای والدین در حق فرزندان از جمله دعا‌های مهم است که در آیات و روایات به آن پرداخته شده و با توجه به اینکه در آیات و روایات به این نکته توجه داشته پس دعای والدین مهم است.

صحیفه سجاده که یکی از متون اصلی دین اسلام است در آن به دعا‌های متعددی پرداخته است که یکی از آن دعاها، دعای والدین در حق فرزندان است که در دعای بیست و پنجم از این کتاب آمده است. این تحقیق به دنبال بررسی و معرفی مبانی قرآنی این دعاها در صحیفه است.

دعا می‌تواند تأثیرات مفیدی داشته باشد همچنین که دعا نکردن هم باعث می‌شود این تأثیرات را انسان از دست بدهد رفتاری‌هایی که انسان می‌تواند داشته باشد یا اینکه به خود واگذار شده است که حالت سردرگم دارد می‌تواند از جمله آسیب‌هایی باشد که به خاطر دعا نکردن است.

همچنان که بزرگان به آن تأکید کردند و فرمودند که هر کس را دیدم به جایی رسیده است دعای والدین پشت سرش بوده است و هر کس را که دیدم به زمین خورده است دعای والدین

همراهش نبوده است. با توجه به اهمیتی که دعای والدین دارد ضرورت دارد که مبانی قرآنی دعا‌های والدین را مورد بررسی قرار گیرد.

در این زمینه تحقیق‌هایی انجام شده و کتاب‌هایی چون:

۱- دعا‌های قرآنی از جواد محدثی، تهران، ۱۳۸۹، نویسنده در این اثر تلاش کرده آیاتی از قرآن که دارای مضامین دعا و استغاثه به پروردگار است جمع آوری کند و با ترجمه ساده و روان در اختیار علاقمندان به معارف قرآنی قرار دهد.

۲- زبان دعا در صحیفه سجادیه از محمد جواد سلمان پور، تهران، ۱۳۹۲ که این کتاب شامل هفت گفتار است که در این گفتارها به ظهور ائمه برای بشر، فرهنگ دعا و تحلیل زبان دعا و تعلیم و تربیت و زبان دعا اشاره کرده است.

۳- تفسیر و شرح صحیفه سجادیه از حسین انصاریان، قم، ۱۳۸۹، که در این کتاب هم آقای انصاریان دعا‌های صحیفه را شرح و تفسیر کردند.

مقالاتی چون:

۱- تعریف خانواده از منظر قرآن از فاطمه صدر، نشر منبع پژوهش‌های قرآنی، ۱۳۸۰، که ترجمه این مقاله از سوی آقای سید موسی حسینی انجام شده که در آن مورد جایگاه خانواده و نقشی که پدر و مادر در تربیت و شخصیت فرزند و رشد و بالندگی و سلامت روانی و ذهنی آنها دارد سخن گفته است.

۲- دعا در قرآن از سید مهدی موسوی کاشمری، نشر منبع فرهنگ کوثر، ۱۳۷۶، که در این مقاله هم به مفهوم دعا و بررسی ارکان دعا در قرآن پرداخته است.

منابع معرفی شده در مورد مفهوم دعا، ارکان دعا، شرح دعا‌های صحیفه و دعا‌های قرآنی پرداخته شده است و این مقاله بر آن است که دعا‌های والدین در حق فرزندان که در دعای بیست و پنجم صحیفه آمده و مبانی قرآنی را دارند مورد بررسی قرار دهد.

الف) مفهوم شناسی

- ۱- مبنا (مبانی): جاهای بنا و این جمع مبنی به معنی جای است.
- ۲- فرزند: زاده، ولد(به پسر و دختر هر دو اطلاق می‌شود). چیزی که از دیگری تولید شده باشد.^۱
- ۳- دعا: در لغت به معنای خواندن جمله‌های مأثور از پیامبر و امامان (علیهم السلام) در اوقات معین برای طلب آمرزش و برآورده شدن حاجات، نیایش کردن، درخواست حاجت از خدا، نیایش، مدح و ثناء، تحیت و سلام، تضرع و نفرین.^۲
- دعا، نیایش و درخواست همراه با خضوع و خشوع از خداوند. دعا از ریشه (د، ع، و) به معنای خواستن چیزی با صدا و کلام برای توجه دادن مدعو به سوی خود یا کس دیگر است. کمک خواستن، درخواست، ترغیب و تشویق کردن، استغاثه و تضرع از دیگر معانی هستند.
- دعا در اصطلاح هم اینگونه آمده است: به معنای روی آوردن به خدا و درخواست از او با حالت خضوع، تضرع و ابتهال و نیز درخواست زیر دست از مقام بالاتر برای انجام کاری همراه با خضوع و تواضع است. بر این اساس در مفهوم لغوی دعا کرنش و خضوع داعی لحاظ نشده در حالی که در مفهوم اصطلاحی کرنش و خضوع از مقومات دعا به شمار می‌رود.^۳
- ۴- والدین: والدین یا زاد آوران به معنی پدر و مادر است. همچنین والدین به سرپرست فرزند یا فرزندان هم اطلاق می‌گردد که می‌توانند والدین بیولوژیکی (طبیعی) یا پدر و مادر خوانده فرزند باشند.^۴
- ۵- صحیفه سجاده: نام کتابی است مشتمل بر ادعیه‌ای از امام سجاد (علیه السلام) و بر آن شروحاتی نوشته‌اند.

^۱ معین، فرهنگ فارسی، ص ۲۵۱۶.

^۲ همان، ص ۱۵۳۸.

^۳ درو، دائرة المعارف قرآن کریم، ج ۱۳، ص ۹۹.

^۴ معین، فرهنگ فارسی،

ب) حقیقت دعا

دعا یعنی خواندن و حقیقت دعا از منظر قرآن این است که بنده خداوند را با تمام وجود خوانده و هدف او فقط خداوند باشد. پس خواستن و طلب حاجت در دعا، هدف اصلی دعا نیست. خود دعا به معنی توجه تام انسان به کسی که با او ارتباط برقرار کرده ملاک حقیقی دعا است. خداوند دعا را عبادت خود دانسته و ضمن توصیه به دعا، کسانی که از دعا کردن خودداری می‌کنند مستکبر شمرده است و آنان را به جهنم تهدید کرده است که این نکته در آیه ۶۰ سوره غافر آمده است: «وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ»؛ و پروردگارتان فرمود: «مرا بخوانید تا شما را اجابت کنم. در حقیقت، کسانی که از پرستش من کبر می‌ورزند به زودی خوار در دوزخ در می‌آیند.»

از منظر قرآن برقراری ارتباط دعا کننده با خداوند و توجه به این مطلب که او چه کسی را می‌خواند نفس و حقیقت دعا است و خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ»؛ و هر گاه بندگان من، از تو در باره من بپرسند، [بگو] من نزدیکم، و دعای دعاکننده را- به هنگامی که مرا بخواند- اجابت می‌کنم، پس [آنان] باید فرمان مرا گردن نهند و به من ایمان آورند، باشد که راه یابند.

این آیه به خوبی این مساله را بیان می‌کند که حقیقت دعا در گرو و توجه به خود خدا بسته است یعنی خواننده را با همه کمالات بخشنده‌گی‌اش در نظر گرفته و به بخشنده‌گی او یقین داشته باشد اما در صورتی که چیزی را از خدا بخواهد ولی هنگام خواستن دلش از تحقیق مقصودش غافل باشد دعا به حساب نمی‌آید پس حقیقت دعا این است که نظر مدعو را به سوی خود جلب کند و پس فایده و نعمتی را از او درخواست کند.

^۱ بقره: ۱۸۶.

جنبه پیشگیری دارد و مانند واکسن عمل می‌کند تا فکر فرزندان را از دوران کودکی در برابر انواع انحرافات و مفسد بیمه کند از جمله به پدران و مادران سفارش کرده‌اند که فرزندان خود را بر محبت اهل بیت تربیت کنند و یا آنان را به مجالس امامان معصوم (علیهم السلام) ببرند تا بخشی از وقت خود را برای پاسخ‌های مذهبی و اعتقادی آنان اختصاص دهند و آنان را با معارف اسلامی آشنا سازند. اگر معارف حقیقی دین به شیوه شیرین و مفید به فرزندان منتقل گردد از کجروی‌ها و انحرافات فکری جلوگیری می‌کند و ضامن سلامت روانی و جسمی آنان خواهد بود.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌فرماید: «ادَّبُوا اولادکم علی ثلاث خصال: حب نبیکم و حب اهل بیت و قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ فان حملة القرآن فی ضل الله یوم لا ضل الا ضله مع انبیاء و امضاء»؛ فرزندان خود را به سه خصلت تربیت کنید: محبت پیامبرتان، محبت اهل بیت او و خواندن قرآن. زیرا حاملان قرآن در آن روز که هیچ سایه‌ای جز سایه خدا نخواهد بود و در سایه خدا همنشین انبیاء و برگزیدگان او خواهند بود.^۱

دوستی اهل بیت به ویژه محبت علی ابن ابی طالب ملاک ایمان و کفر است.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: هر کس که خداوند محبت ما امامان را از خاندان مرا روزیش فرماید به خیر دنیا و آخرت دست یافته و شک نداشته باشد که بهشتی است. دوست داشتن خاندان من بیست فایده دارد. ده فایده در دنیا و ده فایده در آخرت.^۲

بسیاری از تأکیدهایی که بر محبت اهل بیت در برخی آیات و روایات آمده به این دلیل است که علاقه انسان به هر چیزی و هر شخصی نقش و تأثیر بزرگی در زندگی او دارد و آثار و نشانه‌هایی از آن در دنیا و آخرت نمایان می‌شود یعنی الگو بودن هر موجودی برای بشر به تفکر و رفتار او را می‌سازد و او با همان الگو در قیامت محشور می‌شود.

ابوزبیر مکی نقل می‌کند که: جابر را دیدم که تکیه بر عصای خود داده و در محافل و دسته

^۱ کنز العمال، ج ۱۶، ص ۴۵۶، ح ۴۵۴۰۹.

^۲ مجلسی، بحرانوار، ج ۲۷، ص ۷۸.

انصار دور می‌زند و می‌گفت علی (علیه السلام) بهترین بشر است هر کس او را انکار کند کافر است. ای گروه انصار فرزندانان را به حب علی (علیه السلام) تربیت کنید پس کسی او را انکار نکرد به مادرش بنگرید.^۱

به همین دلیل دشمنان اسلام به ویژه معاویه فرزندان ابوسفیان بسیار کوشیدند تا ریشه محبت علی (علیه السلام) و اولاد ایشان را در دل‌های کودکان و مردم بخشکانند اما نمی‌دانستند که مهر اهل بیت از طریق نطفه و خون نسل به نسل ماندگار است.

امام صادق (علیه السلام) می‌فرمایند: هر که خنکی دوستی ما را در قلبش بیابد مادرش را بسیار دعا کند؛ زیرا مادرش به او خیانت نکرده است.^۲

پس تولی و تبری تولید انگیزه می‌کند. تولی و تبری از توقف جلوگیری می‌کند و انسان در مسیر رشد و تعالی قرار می‌دهد. دل، قلب و عقل آنگاه زنده است که هم دوست بدارد و هم دشمنی بورزد. تولی و تبری یعنی مدیریت عقل، مدل این درخواست امام یعنی درخواست قهر و آشتی آموزش حب و بغض به فرزندان یعنی آموزش راه صواب و ناصواب است و دوستی پاکان و بغض ناپاکان دو بال پرواز برای صعود هستند. عناد یعنی ستیزه جویی و معاند همان ستیزه جو است عناد وقتی برای غیر خدا باشد همان لجبازی می‌شود بغض ضد حب است و هرگاه نفس از چیزی تنفر پیدا کند تبدیل به بغض می‌گردد.

شایان ذکر است که دوستی خداوند با دوستی اولیای خدا و دشمنی با منکران و مشرکان ملازم است. یعنی نمی‌توان مدعی دوستی خدا بود ولی با دوستان خدا دشمنی ورزید یا با دشمنان خدا دوستی کرد. قرآن کریم از زبان پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ»^۳؛ بگو: اگر خدا را دوست دارید، از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد.

^۱ همان، ج ۳۹، ص ۳۰۱.

^۲ همان، ج ۲۷، ص ۱۴۶.

^۳ آل عمران: ۳۱.

در این آیه نه تنها دوستی پیامبر را شرط دوستی خدا می‌داند، بلکه پیروی از آن حضرت را ملاک صدق دوستی خداوند معرفی می‌کند. بدیهی است که مودت به اهل بیت پیامبر نیز شاخه دیگری از محبت الهی است چنان که در آیه ذوی القربی بدان توصیه شده است. با توجه به نکات ذکر شده حب و بغض که در روایات اسلامی اساس دین و ملاک ایمان داشته شده است. انگیزه درونی و صائقه‌ای قلبی است که انسان را در عمل با دوستان خدا همراه سازد و با دشمنان دین به پیکار وا می‌دارد.

در یک جمع بندی می‌توان گفت در نگرش قرآنی اهل ایمان نسبت به امری محبتی بیش از محبت به خدا روا نمی‌دانند حتی ملاک دوستی با پدران و برادران و خویشاوندان را نیز عدم دشمنی ایشان با خدا می‌دانند. برای مثال در آیات ۲۳ و ۲۴ سوره توبه چنین آمده است: ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اگر پدرانتان و برادرانتان کفر را بر ایمان ترجیح دهند [آنان را] به دوستی مگیرید، و هر کس از میان شما آنان را به دوستی گیرد، آنان همان ستمکارانند. بگو: «اگر پدران و پسران و برادران و زنان و خاندان شما و اموالی که گرد آورده‌اید و تجارتی که از کسادش بیمناکید و سراهایی را که خوش می‌دارید، نزد شما از خدا و پیامبرش و جهاد در راه وی دوست‌داشتنی‌تر است، پس منتظر باشید تا خدا فرمانش را [به اجرا در] آورد.»

در آیات دیگری همچون آیه: (۵۱، ۵۶، ۵۷ مائده) و (اعراف ۲۶۹، زخرف ۲۶، توبه ۱۱۴ و ممتحنه ۱) به موضوع حب و بغض اشاره کرده است.

نتیجه گیری

تأثیر دعای خیر روز موفقیت و سربلندی است و اگر این دعا از عمق وجود باشد بدون هیچ حجابی در محضر خدا اجابت می شود و البته دعای والدین در حق فرزند نزد خداوند اعتبار دارد دعای خیر از جانب پنج گروه و در حق افراد زودتر نزد خدا اجابت می شود که شامل دعای پیشوای عادل، دعای مظلوم، دعای فرزند صالح در حق پدر و مادر، دعای والدین در حق فرزند خود و دعای مؤمن پشت سر برادر دینی خود است از جمله جاهایی که در مورد دعای والدین در حق فرزندان سخن گفته است صحیفه سجادیه است. با توجه به جایگاه والدین این تحقیق با هدف بررسی مبانی قرآنی دعای والدین در حق فرزندان با آنچه که در صحیفه آمده انجام شد و آنچه که حاصل شد به این ترتیب است:

۱- درخواست فرزند شایسته بر مبنای آیات (تحریم ۶۰، اعراف ۱۸۹، احقاف ۱۱۵، صافات ۱۰۰، ۷۷، شعراء ۸۳، انبیاء ۸۵، ۸۶).

۲- دعا برای طول عمر با عزت فرزندان بر مبنای آیه ۹۹ سوره مؤمنون.

۳- رزق و روزی فرزندان بر مبنای آیات: بقره ۱۲۶، نساء ۳۲، مائده ۱۱۴، ابراهیم ۳۷، عنکبوت ۶۰.

۴- دعا برای خیر خواه شدن فرزندان و حب اهل بیت و بغض دشمنان با توجه به آیات: توبه ۱۱۴، ۲۳، ۲۴، مائده ۵۱، ۵۶، ۵۷، اعراف ۲۶۹، زخرف ۲۶، ممتحنه ۱.

که این دعاها را امام سجاد (علیه السلام) مبانی قرآنی دارند و در قرآن نیز در مورد آنها سخن گفته است.

فهرست منابع

- قرآن کریم، فولادوند، محمدمهدی، ترجمه قرآن، چاپ: ۳، محقق: هیئت علمی دارالقرآن الکریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی)، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۴۱۸ ه. ق.
- صحیفه سجادیه، امام چهارم علیه السلام، علی بن الحسین، الصحیفه السجادیه، چاپ: اول، قم، دفتر نشر الهادی، ۱۳۷۶ ش.
۱. انصاریان، حسین (۱۳۸۹) تفسیر و شرح صحیفه، قم، دارالعرفان.
 ۲. آل کاشف الغطاء (۱۳۸۴) احادیث احکام (الفردوس)، قم، دارالانوار الهدی.
 ۳. دانشگاه علوم اسلامی رضوی (۱۳۷۸) اندیشه‌های کلامی شیخ طوسی، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
 ۴. درو، رضا (۱۳۸۲) دائره المعارف قرآن کریم، قم، بوستان کتاب.
 ۵. طبری، جامع البیان.
 ۶. عروس حویزی، نورالثقلین، ج ۱، ص ۴۷۵.
 ۷. کنز العمال، ج ۱۶، ص ۴۵۶، ج ۴۵۴۰۹.
 ۸. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربي، چاپ: دوم، ۱۴۰۳ ق.
 ۹. معین، محمد (فرهنگ فارسی).
 ۱۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۵۳) تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
 ۱۱. موسوی جزایری، نعمت الله بن عبدالله (۱۳۸۸) قصه‌های قرآن و انبیاء، قم، مسجد مقدس جمکران.
 ۱۲. موسوی مطلق، مجموعه کامل شرح دعای ۲۵ دعای برای اولاد و اصول تربیتی فرزندان، moosavi motlagb.com